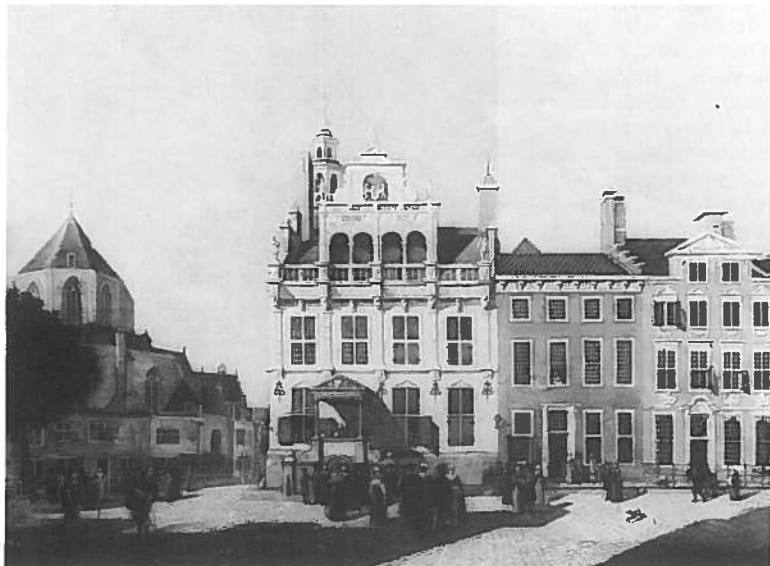

1. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op de/View of the Korte Vijverberg met het/with the Mauritshuis en de/and the Sebastiaansdoelen te Den Haag/in The Hague*, r.o. get. en ged./signed and dated lower right 1754, doek/canvas 50 x 67 cm., verblijfplaats onbekend/residence unknown

2. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op het/View of the Oude Raadhuis van Den Haag/of the Hague*, l.o. get. en ged./signed and dated lower left 1753, doek/canvas 51 x 67 cm., coll. Haags Historisch Museum, Den Haag/The Hague

DE HAAGSE SCHILDERIJEN VAN JOHANNES MERKEN (ca. 1725-na 1755)

Jim van der Meer Mohr

English summary on page 66/67

December 1986 werd in de Nieuwe Sebastiaansdoelen aan de Korte Vijverberg te Den Haag na een uitgebreide restauratie het Haags Historisch Museum geopend. Door de financiële problemen waarmee het museum te kampen heeft ging de opening met weinig luister gepaard. Ook zijn deze problemen er de oorzaak van dat er voorlopig een 'open depot'-tentoonstelling te zien is. Een deel van de collectie wordt getoond; tot datgene wat te zien is behoren ook een aantal oude Nederlandse topografische schilderijen, waaronder het werk van Johannes Merken. In dezelfde maand werd in Londen toevalligerwijze een schilderij geveild van de hand van Johannes Merken dat de Korte Vijverberg toont met de Nieuwe Doelen en het Mauritshuis in 1754¹ (afb. 1). Het schilderij zou dan ook een mooie aanvulling zijn geweest op de collectie van het Haags Historisch Museum, dat immers drie van de zeven tot nu toe bekende schilderijen van Merken bezit. Het verschijnen van het stuk in Londen in dezelfde maand waarin het Haags Historisch Museum is geopend is hier aanleiding voor het eerst het (Haagse) werk van Johannes Merken nader te beschouwen.

Van de schilder Johannes Merken is ons bijzonder weinig bekend². Vermoedelijk is hij rond 1725 in het Duitse Bielefeld geboren. In 1752 is hij als 'fijn schilder' naar Den Haag gekomen waar hij in 1754 lid werd van het Genootschap Pictura. Na mei 1754 is hij 'uit het land (Den Haag) betrokken'. Behalve kunstschilder was hij ook graveur.

Het werk dat wij van hem kennen is geschilderd in 1753-55 en heeft Den Haag en omstreken tot onderwerp. Een groot deel van zijn schilderijen is waarschijnlijk vervaardigd in opdracht van de kunstschilder en kunsthandelaar Gerard Hoet. In de catalogus van diens veiling in 1760³ kwamen zeven schilderijen van Den Haag en twee van Delft voor, evenals enkele schetsboeken met gezichten op Katwijk aan Zee en Eikenduinen. Op dezelfde veiling waren daarnaast ook enkele 'Konstboeken' met tekeningen van vogels 'door J. Merken'⁴. Of deze tekeningen van vogels door dezelfde Johannes Merken zijn vervaardigd is niet geheel duidelijk.

3. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op het/View of the Oude Raadhuis en de/and the Grote of/ or St. Jacobskerk te Den Haag/in The Hague*, l.o. get. en ged./signed and dated lower left, 1753, doek/canvas 49,5 x 67 cm., verblijfplaats onbekend/residence unknown ◀

Uit bijvoorbeeld het werk van Aart Schouman (1710-1792) blijkt dat kunstenaars in de 18de eeuw ook belangstelling voor vogels en landschappen aan de dag legden⁷. In een recente studie van het werk van Schouman spreekt L.J. Bol over de '18de eeuwse drang naar kennis en naar weten (die) gepaard ging met een ware verzamellust'⁸; deze drang zou dergelijke kunstuitingen ten gevolge hebben. Dat deze 'konstboeken' dan ook zeer wel van de hand van dezelfde Johannes Merken kunnen zijn is zeker niet uitgesloten; een verdere studie van dergelijke nevenbezigheden van 18de eeuwse kunstenaars valt echter buiten het bestek van deze studie.

Het werk van Merken dat ons nu nog bekend is betreft uitsluitend Haagse stadsgezichten. De twee Delftse stadsgezichten zijn mogelijk verloren gegaan. Het bekende werk telt zeven schilderijen; samen met de zeven niet meer bekende werken kan het totale oeuvre tot nu toe op veertien werken gebracht worden. Voor een 18de eeuwse topografische kunstenaar is dit geen grote productie geweest. Een reden voor deze geringe productiviteit ligt wellicht in het feit dat Merken niet erg succesvol zal zijn geweest; bovendien kan dat het vertrek uit Den Haag twee jaar nadat hij er zich had gevestigd verklaren.

De concurrentie onder topografische kunstenaars in het Den Haag van de 18de eeuw zal zeker groot zijn geweest. De Haagse familie La Fargue gaf duidelijk de toon aan; daarnaast konden enkele grote kunstenaars uit andere steden enigszins vat krijgen op de Haagse markt. Zo is er redelijk veel Haags werk nagelaten door Jan ten Compe, en zijn er ook werken bekend van Isaac Ouwater en Hendrik Pothoven⁹. Ook is het zeer aannemelijk dat de eerder genoemde kunsthandelaar Gerard Hoet een stimulerende rol heeft gespeeld in de Haagse periode van Johannes Merken, met het doel zijn werk te pousseren; artistiek gezien is het werk van Merken immers geenszins onverdienstelijk. Dat Hoet echter niet veel werken heeft verkocht is wellicht af te leiden uit het grote aantal schilderijen van de hand van Merken dat in de veiling van zijn collectie in 1760 voorkwam; misschien kunnen de soms wel erg lage prijzen die in dezelfde veiling gehaald werden ook als graadmeter voor Merkens populariteit worden beschouwd¹⁰.

De schilderijen geven allen bekende plaatsen in Den Haag weer: het Oude Raadhuis, de Hofvijver met Binnenhofgebouwen en het Buitenhof waren bij de 18de eeuwse kunstenaars geliefde locaties. Zeer fraai is het gezicht op het Oude Raadhuis uit 1753 dat zich in de collectie van het Haags Historisch Museum bevindt¹¹ (afb. 2). Vanaf de Rivierwijsmarkt kijken wij op het oude stadhuis aan de Groenmarkt. Links zijn aan de Grote of St. Jacobskerk gebouwde huisjes zichtbaar. Of deze huisjes bewoond waren is niet geheel duidelijk; in een ervan werd kennelijk een winkel gedreven. Het oude stadhuis dateert uit 1565. Wij zien de voorgevel, het oudste gedeelte, rechts met het bordes; de nieuwere, westelijke vleugel dateert uit 1733 en is ontworpen door Daniël Marot. Merkens werkwijze getuigt bij dit schilderij van een grote precisie. De opschriften op de gevel van het raadhuis zijn goed leesbaar; ook zijn enkele van de beelden die de gevel sieren duidelijk herkenbaar.

Rechts van de voorgevel ziet men nog de oude huizen die in 1860 moesten wijken voor een toen noodzakelijke uitbreiding. Het stadhuis was in de 18de eeuw een geliefd onderwerp. O.a. Jan Ekels heeft in 1750 van exact hetzelfde punt een schilderij gemaakt¹². Een ander gezicht op het Oude Raadhuis was in 1983 op een veiling in Parijs te zien¹³ (afb. 3). Het stuk is eveneens 1753 gedateerd en is vermoedelijk identiek met het stuk dat in 1791 op de veiling van Pieter Lyonet was¹⁴. Merken laat ons hier de voorgevel van het stadhuis zien, met daarnaast de vroegere oude huizen. Links is duidelijk een deel van de Grote of St. Jacobskerk te zien. Het stuk is zeer anecdotisch van karakter. Op het bordes wordt een proclamatie voorgelezen; talrijke passanten houden stil om toe te luisteren. In het huis rechts van het raadhuis heeft een vrouw het raam geopend om ook mee te kunnen luisteren.

Bijzonder fraai ook en even precies geschilderd is het stuk dat december 1986 in Londen te zien was¹⁵ (afb. 1). Staande op de hoek van het Toernooiveld en de Lange Voorhout kijken we langs de Korte Vijverberg naar het Plein en het Mauritshuis. Op de hoek van de Korte Vijverberg en het Toernooiveld zien wij de Nieuwe Sebastiaansdoelen. De vlag hangt uit en achter de ramen zijn de leden van de schutterij in gesprek. De Sebastiaansdoelen zijn in 1636-37 gebouwd voor de Haagse schutterij. Sinds december 1986 is het Haags Historisch Museum erin gehuisvest¹⁶. Rechts van de Korte Vijverberg is het Mauritshuis goed zichtbaar. Dit paleis werd 1636-44 door Jacob van Campen gebouwd door Johan Maurits van Nassau-Siegen. Sinds 1820 is het gebouw staatseigendom en huisvest het de beroemde collectie schilderijen onder de naam 'Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis'.

Een ander gezicht op de Hofvijver bevindt zich in de collectie van het Haags Historisch Museum en is 1755 gedateerd¹⁷ (afb.4). Vanaf de hoek Korte-Lange Vijverberg, precies bij de ingang van het paardenwed, kijken wij over de Hofvijver op de Binnenhofgebouwen. Aan de overzijde van de Hofvijver ziet men nog de oude huizen die in 1921 moesten wijken voor de verkeersweg Vijverdam. Erachter staat duidelijk herkenbaar de 'Haagse Toren' van de Grote of St. Jacobskerk. Rechts van de Hofvijver zien we de voorname promenade met de ook nu nog bestaande bomen aan de Lange Vijverberg. Op de veiling in 1799 waarop dit stuk voorkwam was het samen met de tegenhanger 'een gezigt van het Buitenhof naar het Hof te zien'. Mogelijk dat

4. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op het/View of the Binnenhof en de/Hofvijver in Den Haag/in The Hague*, m.o. get. en ged./signed and dated lower middle 1755, doek/canvas 39 x 55 cm., coll. Haags Historisch Museum, Den Haag/The Hague

5. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *toegeschreven/attributed, Gezicht op het/View of the Buitenhof en het/and the Stadhoudersplein te/in Den Haag/The Hague*, doek/canvas 37,5 x 53 cm., verblijfplaats onbekend/residence unknown

6. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op het/View of the Buitenhof vanaf het/from the Stadhoudersplein te/in Den Haag/The Hague*, r.o. get. en ged./signed and dated lower right 1754, doek/canvas 34,5 x 64 cm., coll. Schloss Dessau

7. Johannes Merken (ca. 1725 - na 1755), *Gezicht op de/View of the Prinsegracht met het/with the Rasp- of Spinhuis te/in Den Haag/The Hague, r.o. get. en ged./signed and dated lower right 1753, doek/canvas 51,5 x 67 cm., coll. Haags Historisch Museum, Den Haag/The Hague*

deze tegenhanger identiek is aan het stuk met dezelfde voorstelling dat door E.J. Sluijter aan Johannes Merken is toegeschreven¹⁸ (afb. 5). Hoewel het stuk dat in 1973 als Isaac Ouwater is geveild, aan de foto te oordelen sterk is verpoetst, waardoor veel van de karakteristieke kenmerken van Merken zijn afgezwakt, is de toeschrijving van Sluijter naar mijn mening zeker gerechtvaardigd. De pose van de figuren op de voorgrond rechts is zeer goed vergelijkbaar met die van de soldaten rechts op het Londense stuk (afb. 1). Zelfs lijkt de karos links voor het gebouw 'Vijverhof' identiek met die op het schilderij in Dessau (afb. 6) dat hieronder besproken zal worden. Bij vergelijking met dit stuk in Dessau valt bovendien op dat de centrale vrouwfiguur op afb. 5 op dezelfde wijze en in dezelfde soort van jurk is neergezet als de twee dames die van achteren worden gezien. Wat de afmetingen betreft is het bovendien ook heel goed mogelijk dat dit schilderij overeenkomt met de tegenhanger op de veiling Lyonet; dit zou Sluijters toeschrijving dan ook ondersteunen.

Staannde ter hoogte van het tegenwoordige modehuis De Bonnetrie bij de doorgang naar de Groenmarkt kijken wij over het Buitenhof op het Stadhouderskwartier. Dit deel van het Binnenhof is rond 1620 gebouwd door Prins Maurits. Aan hem dankt de hoektoren dan ook de naam 'Mauritsoren'. Het grote huis dat wij links zien en wat tegenwoordig deel uitmaakt van de Tweede Kamer wordt de 'Vijverhof' genoemd. Het huis is 1642 gebouwd voor Georgius Reynart Widerholt. Van 1744 tot 1805 was in dit pand de collectie rareiteiten, antiquiteiten en tot 1774 ook schilderijen van Prins Willem V gehuisvest. De collectie schilderijen zijn 1774 overgegaan naar de nu nog bestaande Gallerij Prins Willem V aan de Vijverdam, naast de Gevangendoor.

Staannde in de Stadhouderspoort met de rug naar het Binnenhof laat Merken ons het Buitenhof van de andere kant zien op het schilderij dat zich nu in Schloss Dessau bevindt¹⁹ (afb. 6). Over het Buitenhof kijken wij op de Grote Kerk. Rechts is weer de 'Vijverhof' zichtbaar. Links direct op de voorgrond zien wij de wachthuisjes van de bereden en de voetwacht van het zogenaamde 'Huis met de Bassecour', ook wel naar een vroegere bewoner 'Huis van Albemarle' genoemd. Dit huis werd in 1747 door Prins Willem IV gekocht voor zijn vrouw Anna van Hannover. In 1825 zijn zowel het huis als de ervoor liggende tuin afgebroken. Tegenwoordig kan men op deze plaats zijn auto parkeren.

Het laatst bekende schilderij, wat zich ook in de collectie van het Haags Historisch Museum bevindt, laat ons het oude Rasp- of Spinhuis aan de Prinsegracht zien²⁰ (afb. 7). Het Spinhuis is in 1659 gebouwd en diende in oorsprong als tuchtinstelling voor bedelaars, landlopers en vrouwen van lichte zeden. In 1902 is het pand ontruimd en heeft het plaatsgemaakt voor het kantongerecht. Ook nu nog siert het opschrift 'Kantongerecht' de gevel van dit pand op de hoek Prinsegracht- Lange Lombardstraat waarin tegenwoordig het hoofdkwartier van de parkeerpolitie is gehuisvest.

Met dit schilderij heeft Merken ons een van de weinig bekende voorstellingen nagelaten van dit verloren gegane stukje oud-Den Haag. Met dit stuk is tevens een einde gekomen aan de beschrijving van de tot nu toe bekende schilderijen van Johannes Merken. Hopelijk zal deze studie ertoe bijdragen dat het bekende oeuvre van Merken met nieuwe werken kan worden uitgebreid²¹.

Noten

- Doek, 50 x 67 cm., r.o. getekend en gedateerd 1754. Verblijfplaats onbekend.
Herkomst: Vlg. Gerard Hoet (noot 3), nr. 226 / Vlg. Berlijn (Leo Spik), 18-10-1973 nr. 338 met afb. / Vlg. Londen (Sotheby's), 6-3-1974, nr. 28 / Vlg. Lord Brook e.a. (anon. ged.), Londen (Sotheby's), 6-4-1974 nr. 26 met afb. / Vlg. Londen (Christie's), 11-12-1986 nr. 78 met afb. Foto ontvangen van Christie's. Op de veiling in Berlijn waren onder nr. 339 en 340 ook twee Amsterdamse stadsgezichten, in de catalogus eveneens aan J. Merken toegeschreven. Aan de foto's te oordelen zijn deze toeschrijvingen m.i. niet juist.
- Zie voor biografische gegevens: G.L. Nagler, *Neues Allgemeines Künstler Lexikon*, München 1835-1852, X, p. 205, en P.A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1981, p. 343.
- Veiling Gerard Hoet, Den Haag (Franken en Van Thol), 25/28-8-1760.
- De catalogusnummers 218-226.
- De catalogusnummers 430, 431 en 685.
- De catalogusnummers 350, 351, 352, 436, 437, 752, 963, 965 en 966.
- L.J. Bol, 'Aart Schouman 'overkunstig schilder in oly- en waterverf'', *Tableau*, vol. 8, nr. 4, febr. 1986, pp. 68-73.
- L.J. Bol, op. cit., p. 68. Op p. 72 doet Bol melding van de relatie die Hoet had met Schouman.
- Zie voor het Haagse werk van Jan ten Compe: A. van Hegelsom, *Jan ten Compe (1713-1761). Stadsgezichten van Den Haag en omgeving*, doctoraal scriptie K.U. Nijmegen 1985 (niet gepubliceerd). Het Haags Historisch Museum bezit 8 werken van Jan ten Compe; van Isaac Ouwater en Hendrik Pothoven bezit het museum elk één werk.
- De prijzen varieerden van fl. 3,- tot fl. 31,-.
- Doek, 51 x 67 cm., l.o. getekend en gedateerd 1753, collectie Haags Historisch Museum, Den Haag (inv. no. 31-1954).
Herkomst: Vlg. Gerard Hoet (noot 3), nr. 224 / aankoop door het museum in 1954 van Mr. C. van der Poel Hiddingh.
Zie voor verdere gegevens van dit schilderij en de twee andere stukken in de collectie van het museum: G.J. van der Meer Mohr, *Gezichten in en om Den Haag. Catalogus van 63 oude Nederlandse schilderijen van de afdeling Haagse Historie van het Gemeentemuseum van Den Haag*, doctoraal scriptie R.U. Utrecht 1983, p. 79-81 (niet gepubliceerd); publicatie i.s.m. Ch. Dumas verschijnt voorjaar 1988.
- Doek, 40,3 x 48 cm., collectie Mw. Bakker-Bollen, Den Haag (in 1974), foto op het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (R.K.D.) te Den Haag.
- Doek, 49,5 x 67 cm., l.o. getekend en gedateerd 1753.
Verblijfplaats onbekend.
Herkomst: Vlg. Pieter Lyonet, Amsterdam (Bunel en Yver), 11-4-1791, nr. 184 / Kunsthandel Appleby, Londen; als cat. nr. 27 in de tentoonstellingscatalogus juni-juli 1962 (advertentie in Burlington Magazine juni 1962, p. LXIII met afb.) / Vlg. Miss Eva Sandford e.a. (anon. ged.), Londen (Christie), 16-5-1975, nr. 69 met afb. / Vlg. Parijs (Drouot), 20-10-1975, nr. 69 met afb. / Vlg. Parijs (Drouot), 15-3-1983, nr. 13 met afb.
Foto R.K.D., neg. nr. L. 63401.
- De letterlijke tekst in de veilingcatalogus luidt: 'Dit bevallige voorwerp bebeeldt een Gezicht van de Markt in 's Hage, ziende naar de voorgevel van 't Stadhuis en naastgelegen wooningen; verder ter linkerzijde een gedeelte der Grootte Kerk, gestoofd met een megenigte wandelende Beeldjes en verder bijwerk; zeer natuurlijk zonachtig en meesterlijk fiks geschilderd op doek door J. Merken'.
- Zie noot 1.
- Zie voor dit gebouw en zijn huidige functie bijvoorbeeld: 'Van Sebastiaansdoelen tot Haags Historisch Museum', *Ons Den Haag Gister en Vandaag*, 1e jrg. 1986, af. 6, met bijdragen van R. van Lit, G.J. van der Meer Mohr en M. van der Mast.
- Doek, 39 x 55 cm., m.o. getekend en gedateerd 1755, coll. Haags Historisch Museum, Den Haag (inv. no. 4-1877).
Herkomst: Vlg. A. Borwater, Den Haag, 20, 21-7-1756 (vermoedelijk) / Vlg. J.H.L. Wassenaar van Ruyven, Den Haag (Bosboom), 21, 22-5-1799, nr. 208 samen met de tegenhanger (noot 18) / aankoop in 1877 door het museum. Uit de datering blijkt dat het schilderij is geschilderd na Merkens vertrek uit Den Haag in 1754; zijn sterfdatum moet dan ook na 1755 worden gesteld.
- Doek, 37,5 x 53 cm., verblijfplaats onbekend.
Herkomst: Vlg. J.L.H. Wassenaar van Ruyven (noot 17), nr. 208 / Vlg. Mrs. Percyval Tudor-Hart e.a. (gedeelte W.A. Howgate Trust), Londen (Sotheby), 14-11-1973 nr. 236 met afb., als I. Ouwater. Uit een notitie op de foto op het R.K.D. blijkt dat het stuk door E.J. Sluijter aan J. Merken is toegeschreven. Foto R.K.D., neg. nr. L. 63402.
- Doek, 34,5 x 64 cm., r.o. getekend en gedateerd 1754, collectie Schloss Dessau, inv. no. 574. Foto Marburg 79.205.
- Doek, 51,5 x 67 cm., r.o. getekend en gedateerd 1753, collectie Haags Historisch Museum (inv. no. 30-1954). Herkomst: Vlg. Gerard Hoet (noot 3), nr. 225 / aankoop door het museum in 1954 van Mr. C. van der Poel Hiddingh.
- Lijst van (nog) niet teruggevonden schilderijen; de lijst is samengesteld met behulp van de zogenaamde fiches van Dr. C. Hofstede de Groot op het R.K.D. te Den Haag.
a. Gezicht van 't Binnenhof in Den Hage; 19 3/4 x 26 duim; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 218.
b. Gezicht van de Kneuterdijk in Den Hage; 19 3/4 x 26 duim; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 219.
c. Gezicht op de Rotterdamse Poort te Delft; 14 1/4 x 18 1/4 duim; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 219.
d. Gezicht op de Oosterpoort te Delft; 14 1/2 x 18 1/2 duim; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 221.
e. Gezicht van 't Huis in 't Bosch, van vooren; 14 1/2 x 18 1/2 duim; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 222 / Vlg. Wed. A. Westerhoff geb. C.H. Heemskerk, Den Haag (Rietmulder), 26-8-1782 nr. 67.
f. 't Eige Gezicht (Huis in 't Bosch), van agteren, door denzelfden de weergaë, dus van dezelfde grootte; Vlg. Gerard Hoet (noot 3) nr. 223 / Vlg. Wed. A. Westerhoff (zie e.) nr. 62.
g. Gezicht van de Plaats, door de Gevangendoor, naar het Buitenhof te zien; 19 1/2 x 26 duim; Vlg. J.L.H. Wassenaar van Ruyven, Den Haag (Bosboom), 21, 22-5-1799 nr. 209.

N.B. Mogelijk zijn de twee onder e. en f. genoemde werken identiek met de twee schilderijen die als 'P.C. la Fargue' te zien waren op de tentoonstelling 'Den Haag in de Pruijktentijd, gezien door de familie La Fargue' in het Haags Gemeentemuseum in 1973-74. De Heer Drs J. Sillevius (samensteller van de tentoonstelling) heeft mij mondeling medegedeeld dat bij het inrichten van de tentoonstelling is gebleken dat de werken 'J. Merken' gesigneerd waren en een valse signatuur 'P.C. la Fargue' droegen. Foto's van beide schilderijen, welke zich in decollectie van Jhr. Mr. E.F.M.J. Michiels van Verdunnen bevinden, zijn op het R.K.D. te Den Haag.